№ 115 Յունիսի 25 (Յուլիսի 7) 1881 Յունիսի 25 (Յուլիսի 7) № 115

ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլի, կէս տարվանը 6 բուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Ստորագրողները սիրում են ուղղել
Тифлисъ. Редакція «Мшака»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան համալսարան։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Նամակ Գանձակից։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Թուրքիա և հայոց խնդիր։ Քաղաքական տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Նամակ Թուրքիայից։ — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ — ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ։ Նամակ Մոսկվայից։

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

—

Ռուս մայրաքաղաքների լրագրութիւնը նորից սկսեց խօսել Կովկասեան համալսարանի վրա։ Այդ հարցը նորից զարթեցնելու առիթ եղաւ այն խոշոր նուիրատուութիւնը յօգուտ լինելու Կովկասեան համալսարանի, որ արել են պ. պ. Ա. Կօրգանով, Ա. Պրիգօնով և Փիթաով եղբայրները։

Համալսարանի պահանջը մեզանում, քանի գնում է, աւելի և աւելի սաստիկ է զգացվում և մենք հաւատացած ենք, որ եթէ յոյս լինէր Թիֆլիսի մէջ համալսարանի իրագործման,—վերև յիշված նուիրատուութիւնները աւելի և աւելի սովորական բան կը դառնային մեզանում։

Թիֆլիսի համալսարանի գաղափարի թշնամիները բերում են միշտ, որպէս ապացոյց թէ մեզանում այդ տեսակ հիմնարկութիւն չէ կարող աջողվել այն իրողութիւնը, իբր թէ Անդրկովկասում և Կովկասում չը կան բաւական թւով միջնակարգ դպրոցներ, որոնք կարողանային համալսարանին ուսանողների բաւականացուցիչ կօնտինգէնտ տալ։ Այդ տեսակներին մենք կը պատասխանենք որ, մեր կարծիքով, մեր երկիրը համեմատելով օրինակ Կազանի, կամ Օդէսայի ուսումնարանական շրջանների հետ, ունի աւելի շատ միջնակարգ դպրոցներ։ Բացի սորանից միթէ Կազանի, Խարկովի, Կիեվի կամ Օդէսայի համալսարանները ուսանողներ ունենալու համար յոյս են դնում իւրաքանչիւրը միմիայն իր ուսումնարանական շրջանի վրա։ Կարծում ենք որ հիմնելով Օդէսայի համալսարանը, ակրութիւնը յոյս ունէր որ նրա լսարանները կը յաճախեն և Ռուսաստանի այլ նահանգների երիտասարդներ։

Յայտնի է որ Ռուսաստանում կայ մօտ 80 միլիոն ժողովուրդ և միայն 9 համալսարան, ուրեմն մօտաւորապէս մի համալսարան 10 միլիոն ժողովրդի վրա, այն ինչ Շվէյցարիայում 5 միլիոն ազգաբնակութեան վրա 5 համալսարան կայ, ուրեմն իւրաքանչիւր միլիոն ժողովրդի վրա մի համալսարան է գալիս։ Եթէ ուրեմն 10 միլիոն ժողովրդի վրա մի համալսարան է հաշվում, պէտք է կարծել որ իւրաքանչիւր համալսարանը հիմնված է ոչ թէ այս կամ այն նահանգի համար միայն, որի կենտրոնում նա գտնվում է, բայց աւելի ընդարձակ շրջանի մտաւոր պէտքերի համար և ռուս իւրաքանչիւր համալսարանը իր ուսանողների կօնտինգենտը ստանում է պետութեան ամբողջ տարածութիւնից։ Այդպէս էլ կարելի է յուսալ, որ եթէ Թիֆլիսում կը հիմնվի մի համալսարան, նա կունենայ ուսանողներ ոչ թէ միայն Անդրկովկասի և Կովկասի գաւառներից, բայց և Ռուսաստանի ներքին նահանգներից, ինչպէս ռուսաց միւս համալսարանները։

Բացի սորանից Կովկասեան համալսարանը Ռուսաստանի սահմանագլուխ երկրի մէջ գտնվելով, կը գրաւի անշուշտ ուսում առնել և բարձր ուսում ստանալ ցանկացող երիտասարդներին Թուրքիայից և Պարսկաստանից։ Դա կունենայ, ուրեմն, կրթիչ ներգործութիւն ոչ թէ միայն մեր երկրի վրա, բայց և մեր երկրին հարեւան երկիրների վրա։

Նոյն իսկ այդ նպատակով, որպէս զի ռուսաց գիտութիւնը կրթիչ ներգործութիւն ունենար հարեւան ասիական երկիրների վրա, մանաւանդ այդ երկիրների հայ երիտասարդութեան վրա, ինչպէս մենք մի գրքի անգամ առաջարկեցինք, անհրաժեշտ էր լինէր թոյլ տալ որ համալսարանների դասախօսութիւններից մի քանիս, գոնէ, կարդացվէին հայերէն լեզուով։

Գալով նիւթական նուիրատուութիւններին յօգուտ ապագայ համալսարանի, մենք հաստատ կարող ենք ասել որ նուիրատուութիւնները կը կրկնապատկվին, եթէ այժմ կովկասեան համալսարանին տրվէր ամբողջ Ռուսաստանից սիրված, անմոռանալի հանգուցեալ Կայսրի անունը։ Եթէ համալսարանը հիմնվէր Կայսր Ալէքսանդր II-ի յիշատակին, անհամեմատ աւելի մեծ գումարներ կը նուիրվէին, նրա իրագործմանը, քան թէ այժմ հիմնվող որբանոցի, որովհետև որբանոցը, որքան էլ անհրաժեշտ է, նշանակութիւն ունի միայն Թիֆլիսի համար, իսկ համալսարանը նշանակութիւն կունենար ամբողջ Կովկասի և Անդրկովկասի համար։

Համալսարանը Թիֆլիսի մէջ,— կը զբաղեցնէր ամենաջերմ համակրութիւն և արձագանք մեր բոլոր գաւառական քաղաքներում։ Ցեղացին ուզում է բարձրագոյն ուսում տալ իր որդուն, բայց ուղարկելով նրան հիւսիս, շատ անգամ զրկվում է նրանից, կամ անրուժելի հիւանդութիւն, շատ անգամ անգութ մահը, անսովոր կլիմայի պատճառով, բաժին է լինում թշուառ երիտասարդի, կամ ընկնելով ծայրայեղ, յեղափոխական ռուս կուսակցութիւնների ազդեցութեան տակ, կովկասցի երիտասարդը, կովկասեան սարերի այն կողմը, օտարանում է իր մայրենի կովկասեան երկրի կեանքից և անհետանում է....

Ամենայարմար բոպէն կը լինէր այժմ յարուցանել Ալէքսանդր II-ի անմոռանալի յիշատակին կովկասեան համալսարանի հիմնելու միտքը։ Յուսանք որ մեր միտքը ամենաշկերմ արձագանք կը գտնի ամեն մի մտածող մարդու սրտում։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

Յունիսի 17-ին

Անցեալ 1880 թ. հոկտեմբերի 11-ից սկսեալ մեր ժողովարարութիւնը ինչպատվանայ սովալներին յետաձգվեցաւ մինչև այսօր այն պատճառով, որ յոյս ունէինք այն մարդկանցից ևս ստանալ նուէրներ, որոնք զանազան պատճառներով մնում էին. բայց ի զուր սպասեցինք և այժմ արտագրելով ստորագրութեան մատեանից անուանական ցուցակը, խնդրեմ հրատարակել պատուական լրագրիդ միջոցաւ ի գիտութիւն նուիրատուաց։

Ստորագրութեան գումարն եղաւ 1166 ր., որից համաձայնութեամբ ժողովարարութեան անձանց տուեալ եղև մէկ վանեցի չքաւոր մարդու 26 ր. մնայ 1140 ր. և սրանից ունեմ ղրկած խմբագրութեանդ 700 ր. նոյեմբերի 5-ին 1880 թ. և երկրորդ անգամ դեկտեմբ. 29-ին նոյն տարվայ 275 ր., որ է 975 ր., մնում է այժմ 165 ր. ահա այս մնացորդ գումարը ցուցակի հետ ուղարկեցի։ Խնդրեմ խոնարհաբար հասուցանել ըստ պատկանելոյն։

Նուիրատուաց անուանական ցուցակը.—Եղբայրք Նաբաթեանց 100 ր., եղբայրք Տէր-Ներսէսեանց 50 ր., Ալէքսանդր և Գրիգոր Խանակեանց 50 ր., Ղահրաման Ս. Օհանէսեանց 25 ր., Մ. Մանուկեանց 15 ր., Մամիկոն Մկրտումեանց 10 ր. ևս իւրաքանչիւր ամիս 2 ր., նոյեմբեր, դեկտեմբերի 1880 թ. և յունվարի, փետրվարի, մարտի, ապրիլի և մայիսի գում. 14 ր., Ալէքսանդր Նայեանց 10 ր., տէր Եղիշէ և Արշակ Ադիրեգեանց 10 ր., Բարսեղ Շերմազանեանց 5 ր., Իվան Կարագա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

—

Յունիսի 12-ին

Յաւում եմ, որ զբաղված լինելով պարապմունքներով, չը կարողացայ իր ժամանակին հաշիւ տալ «Մշակի» ընթերցողներին Մոսկվայի հնագիտական ընկերութեան վերջին նիստի մասին— ինչպէս այդ ես արել եմ արդէն մի քանի անգամ։ Բայց որովհետև այդ նիստի վերաբերութեամբ մօտ օրերս լոյս տեսաւ «Մշակի» 100 համարում մի թարգմանական յօդուած, որտեղ մի քանի փաստեր և իրողութիւններ միանգամայն աղաւաղած են և ծռմռած— ես աւելորդ չեմ համարում համառօտ կերպով մատնաւորել «Մշակի» ընթերցողներին այն տպաւորութիւնը, որ թողեց իմ վրա վերջին նիստը։ Այստեղ գլխաւորապէս ես կը խօսեմ նիստի այն մասի վրա, որ վերաբերվում է հայոց պատմական գրականութեանը. խօսքս պ. Էմինի րէֆէրատի մասին է, որ այդ օրը կարդաց ժողովում իր մի նոր բրօշիւրի առաջաբանը— Մար-Աբաս Կատինան և նրա պատմութիւնը։

Նախ և առաջ ես պէտք է ասեմ, որ «Մշակի» 100 համարում տպած թարգմանական յօդուածը ֆէլիետոն է— ֆէլիետոնին յատուկ երգիծական և ծաղրական պարագաներով, որոնց հայ թարգմանիչը՝ չը գիտեմ ինչու դուրս է թողել հայ ընթերցողից և դրանով այն թեթև, ֆէլիետոնական յօդուածին տուել մի ծանրակշիռ ուսումնական գրուածի ձև։ Եւ յայտնի բան է, որ այդպիսի յօդուածները միայն ֆէլիետոնի ձևով կարող են դուրս գալ «Голосъ»-ի նման լրջամիտ լրագրի էջերում, յօդուածներ, որտեղ առանց փաստերի, առանց ապացոյցների կարելի է ուղղակի ասել, թէ «պ. Էմինը ինքն ևս չէր հասկանում ինչ էր ասում.» կամ թէ—«պ. րէֆէրէնտը խորենացու պատմութեան աղբիւրը համարելով ժողովրդական վիպասանութիւնը, շատ լաւ ասաց, լաւ՝ որովհետև կարճ է պատասխանը, իսկ կարճ է նրա համար որ բոլորովին մութ է...» Այս և սոյնանման սրամիտ (?) ֆրազներ է մէջ բերում Голосъ-ի ֆէլիետոնիստը, որոնցից ընթերցողը ոչինչ չէ կարող հասկանալ, ես աւելի մի օգուտ քաղել նրանցից։

Բոլորովին դիտաւորութիւն չունենալով բանակռիւ սկսել անանուն ֆէլիետոնիստի հետ և ապարդիւն համարելով այդպիսի մի վարմունք իմ կողմից — ես մի քանի խօսքով կաշխատեմ հաղորդել ընթերցողներին պ. Էմինի րէֆէրատի մասին, որի առիթով այնպիսի օտարոտի կարծիք է յայտնել Голосъ-ի ծաղրաշարժ ֆէլիետոնիստը։ Կրկնում եմ մի քանի խօսքով, որովհետև պ. Էմինի գրքոյկը յուլիսին լոյս կը տեսնի և ամեն մէկը մեզանից կարող է կարդալ նրան և ծանօթանալ մեր գիտնական հայրենակցի կարծիքների հետ այնպիսի կարևոր և առաջնակարգ խնդրի մասին, ինչպէս է Աստրի Մար-Աբասը և նրա պատմութիւնը, որոնց հետ մինչև այսօր անբաժան կապված է և մեր ազգային պատմութեան սկիզբը։

Պ. Էմինը իր րէֆէրատի մէջ զարթեցրեց մի շատ հետաքրքրական խնդիր. նրա նպատակն է հերքել այն քաղդէական ծագումը, որ մինչև այսօր վերագրած է մեր պատմութեանը Մար-Աբասի շնորհիւ, հերքել նոյն իսկ Մար-Աբասի գոյութիւնը, համարելով նրան մի կեղծ, մտացածին անձն և ապացուցանել, որ բոլոր Հայկազունեաց պատմութիւնը՝ Հայկից սկսած մինչև Վահէ (մօտ 2000 տարվայ միջոց) ոչ թէ արձանագրած է եղել Նինուէի դիւանում օտար և շատ անգամ թշնամի թագաւորների հրամանով (ինչպէս ասում է Խորենացին), այլ՝ ինչպէս ամեն մի հին ազգի պատմութիւն — առնված է ժողովրդական վիպասանութենից։ Ուրեմն՝ մեր հնագոյն պատմութեան աղբիւրը ոչ թէ քաղդէական է կամ ասորեստանական, այլ բուն ազգային, որով նա աւելի հաւաստի է դառնում մեր աչքում և հաւատի արժանի, քան եթէ նա առնված լինէր օտար տէրութեան դիւանից (архивъ)։ Այս էր պ. Էմինի րէֆէրատի գլխաւոր միտքը. բայց այս միտքը նա զարգացրեց և ապացուցեց զօրեղ փաստերով և խիստ լոգիքական հետևողութեամբ. նա մէջ էր բերում Խորենացու խօսքերը և այդ խօսքերով նա ցոյց էր տալիս նրա հակասութիւնները և սխալները։ Զարմանալի բան է, որ ֆէլիետոնիստը պ. Էմինի մէջ բերած տասնաւոր փաստերից և ոչ մէկը չէ յիշում։

Ընթերցողին աւելի չօշափելի և հասկանալի անելու համար Մար-Աբասի անվաւերականութիւնը՝ ես այստեղ առաջ կը բերեմ այդ փաստերից մի երկուսը։

a) Խորենացին վաղարշակի բերանով ասում է, թէ սրա ժամանակ (Քրիստոսից 150 տարի առաջ) իբր թէ Հայաստանում «ոչինչ կարգ չը կար, ոչ մեհեանների պաշտամունք, ոչ աշխարհի գլխաւորներից առաջինն էր յայտնի և ոչ վերջինը. ամեն բան խառնիխուռն և վայրենի» (Խոր. Ա. գլ. Թ.) թէ՝ ցանկալով իմանալ հայոց ազգի պատմութիւնը և չը գտնելով ոչ մի տեղական աղբիւր և ոչ էլ մի գրագէտ հայ մարդ, Վաղարշակը յանձնում է Մար-Աբաս անունով մի ասորու գնալ Նինուէ և այնտեղի դիւանից արտագրել ու բերել իրան հայոց պատմութիւնը։ Բայց մի և նոյն Խորենացին իր պատմութեան մէջ քանիցս անգամ յիշում է, որ հեթանոս հայերի մէջ քրմերը գրում էին պատմական նշանաւոր անցքերը, թէ կային մեհենական գրքեր. կար և մի գիրք «թագաւորաց» անունով, ուր արձանագրում էին հայոց թագաւորների արարքը։ Բացի դրանցից կային և այլ շատ աղբիւրներ. ինչպէս— «բանաւոր երգարանները», «վիպասանական երգերը», որոնցից շատերը ժողով-

դեանց 5 ր., Գրիգոր քահանայ Թումանեանց 6 ր., Գրիգոր քահանայ Բարաքովխեանց 5 ր., Թադէոս վարդապետ յաջորդ 5 ր., Մկրտիչ քահանայ Տէր-Յովսէփեանց 3 ր., Յովհաննէս Խաչակեանց 25 ր., Իսրայէլ Մամիկոնեանց 3 ր., Յակոբ և Յովհաննէս Լիսկեանց 25 ր., Աղէքսանդր Ղուկասեանց 15 ր., Միրզաջան Բարուչեանց 25 ր., Մինայ Ա. Թեմուրեանց 10 ր., Փիրազայ Ա. Թեմուրեանց 10 ր., երեք անյայտ անձինք 20 ր., երկու անյայտ անձինք 6 ր., եղբայրք Ափանոսեանց 100 ր., տիկնայք Ափանոսեանց 20 ր., եղբայրք Մալիեանց 25 ր., Ա. ղայ Աղայեանց 15 ր., Սարգիս Ա. Գրիգորեանց 10 ր., Մարտիրոս Սափարեանց 3 ր., մահտեսի Իվան Սհակով 5 ր., Սէրօբ Տէր-Մարտիրոսեանց 2 ր., Մելիք Բաղդասարեանց 5 ր., Խաչատուր Մելիքեանց 5 ր., Մարտիրոս Դարչինեանց 3 ր., մահտեսի Քէրօբ Տէր-Մարտիրոսեանց 25 ր., Մարտիրոս մահտեսի Քօչարեանց 3 ր., Միխայիլբեգ Ղազարբեգեանց 3 ր., Շամիր Տէր-Յովսէփեանց 3 ր., Յովհաննէս մահտեսի Աբրհամեանց 3 ր., Աղէքսանդր Նազարիչ Մելիքեանց 15 ր., Համբարձում Ղարիբեանց 10 ր., Մելիք Մկրտչեանց 16 ր., Իվան Ս. մահտեսի Օհաննէսեանց 10 ր., Մկրտիչ Մանուէլեանց 10 ր., Եսայի Ղազարեանց 3 ր., Աղաջան Մայիլեանց 5 ր., Ստեփան Շաքեանց 3 ր., Յարութիւն Նանասեանց 15 ր., Յովհաննէս փաթալեանց 10 ր., մահտեսի Վիրաբ Մկրտումեանց 10 ր., Միխայիլ Սարգիսեան Ազիզեանց 3 ր., Գրիգոր Սհակեանց 5 ր., Մամիկոն Տէր-Եփրեմեանց 5 ր., Գրիգոր քահանայ Տէր-Մակարեանց 10 ր., Ավետիս Յովհաննէսեանց 10 ր., Պօղոս Մարգարեանց 10 ր., Աստուածատուր Բաղալքոխեանց 5 ր., կարապետ Վ. Սիմէոնեանց 3 ր., Յակոբ վարժապետ Տէր-Յարութիւնեանց 5ր., Յովսէփ մահտեսի Պետրոսեանց 5 ր., Աբրհամ Մելիքեանց 10 ր., Աղէքսանդր Մկրտչեանց 3 ր., Յովհաննէս Աւագեանց 3 ր., Աւագ Հալաբեանց 25 ր., Միխայիլ Համասփիւռեանց 5 ր., Մեժլում Մելիք-Շահնազարեանց 5 ր., Սողոմոն Նալչակարեանց 10 ր., Յովսէփ մահտեսի Մնացականեանց 10 ր., տիկին Մարիամ մահտեսի Մնացականեանց 2 ր., տիկին Խուրդայ 1 ր., Սերգի Սհակեանց 5 ր., Ավետիս Կիրակոսեանց 25 ր., Ռոստոմ Սարգիսեանց 5 ր., Աննայ Յովհաննէսեան Պրոդոպոպեանց 10 ր., Մաղաթբեգ Մելիքեանց 5 ր., Գրիգորբեգ Մելիք-Շահնազարեանց 3 ր., Ավետիս Առստամեանց 3 ր., Ավետիս Մկրտումեանց 3 ր., Խաչատուր Վարդանեանց 5 ր., Գրիգոր Ստեփանեանց 3 ր., Ճան Խոջայեանց 3 ր., Համբարձում Օհանջանեանց 3 ր., Աղան Մոսէսեանց 10 ր., Աւագ Սհակեանց 10 ր., Օհաննէս Մարտիրոսեանց 3 ր., Սիմոնբեգ Զօրաբեանց 2 ր., Սիմոն Վարդանեանց 5 ր., Աղէքսանդր Տէր-Գէորգեանց 3 ր., Իսրայիլ Գաբրիէլեանց 5 ր., Եփրեմ Ենկիբարեանց 3 ր., Սողոմոն Եաւրիգովեանց 10 ր., Մկրտիչ Օհաննէսեանց 5 ր., Համբարձում Հալդարխանցուց 3 ր., Աղամիր Մնացականեանց 5 ր., Աղա տիրացու Առաչանեանց 2 ր., Սարգիս Եղիազարեանց 1 ր., Յարութիւն Մատթէոսեանց 1 ր., Բաղիշ Միրզայեանց 1 ր., Մկրտիչ Հախվերդեանց 1 ր., Մոսէս Խաչատուրեանց 1 ր., Աստուածատուր Ղազարչեանց 2 ր., Գրիգոր Փափլեանց 1 ր., Յովհաննէս Սիմէոնեանց 1 ր., եղբայրք Միսքարեանց 2 ր., Մանուէլ Ամիրխանեանց 3 ր., Շամիրբեգ Բալաղեանց 5 ր., Մկրտիչ Համասփիւռեանց 1 ր., Աղէքսանդր Վարդազարեանց 1 ր., Աւետիս Համասփիւռեանց 1 ր., Սողոմոն Առաքելեանց 1 ր., Աւագ Խեչումեանց 1 ր., Պետրոս Սափարեանց 1 ր., Պօղոս Վարդանեանց 1 ր., Սհակ Տէր-Սհակեանց 5 ր., Արտաշէս Մատինեանց 5 ր., Մկրտիչ տիրացու Օհաննէսեանց 3 ր., Սերգի Աթայեանց 3 ր., մահտեսի Յովհ. Վարդասարեանց 10 ր., Սիմոն մահտեսի Աղաբէգեանց 5 ր., Գրիգոր Գասպարեանց 3 ր., եղբայրք Ս. Ղաբուղեանց 15 ր., եղբայրք Մնացականեանց 15 ր., Սարգիս Աւագեանց 5 ր., Սիմէոն Հայրումեանց 5 ր., Միխայիլ Մելիքեանց 5 ր.

Գումարն է 1166 ր. տուած է մէկ չքաւոր վանեցի մարդու 26 բուբլի, մնաց 1140 բուբլի, զրկած եմ փոստով 700 բուբլի, ես երկրորդ անգամ 275 բուբլի, այժմ յունիսի 17-ին ստացէք 165 ր.։ Ընդամենը 1140 բուբլ, առանց փոստի ծախսերին։

Մարտիրոս Նաքաթեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մեզ գրում են Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ։ «Քանի մի ժամանակ է տեղիս հայ հասարակութիւնը հաւաքել էր մի գումար աղքատ հայ ուսանողներին օգնելու համար և յանձնել է այդ գումարը ուսանողներին։ Ուսանողները չունենալով միջոց պահել իրանց մօտ իրանց ընծայած գումարը, պահ տուեցին այդ գումարը մի հարուստ հայ վաչխառուին։ Սա տուեց ուսանողներին մի ստացական։ Այժմ ուսանողները պատահմամբ կորցրին այդ ստացականը, իսկ հարուստ կրէտսոր ուրանում է իր պարտքը և փողերը յետ չէ տալիս, ասելով որ երբէք ոչինչ պահ տուած չեն իրան։»

—

Երևանի «Պսակ» լրագիրը հաստատում է իր վերջին համարում վեհափառ Կաթողիկոսի անբուժելի հիւանդութեան լուրը։

—

Յունիսի 23-ին Թիֆլիսի ռուս թատրոնական խումբը ներկայացրեց պ. Պալմի «Господа избиратели» նոր պիէսան։ Գլխաւոր դերերից մէկը խաղում էր տիկին Բալֆ, նոյնպէս խաղում էր և ինքն հեղինակը։ Թատրոնը լի էր և պիէսան որ կենդանի կերպով նկարագրում է ռուս քաղաքների քաղաքային ընտրութիւնների գաղտնի ինտրիգները, մեծ համակրութեամբ ընդունվեցաւ հասարակութիւնից։ Հեղինակը ուզեց ցոյց տալ որ քաղաքային ընտրութիւնների գաղտնի թելադրողը ոչ թէ հասարակական, այլ անձնական շահէ լինում մեծ մասամբ։ Նոյն իսկ պիէսան մեծ բեմական արժանաւորութիւններ ունի, գրուածքի սիրոյ ինտրիգան շատ լաւ է դուրս բերված և թէ կանանց և թէ տղամարդկանց տիպերը այնքան գեղեցիկ և կենդանի են, որ կարծես մեր ամենօրեայ ծանօթները լինէին։

—

ԹԻՖԼԻՍԻ քաղաքային վարչութիւնը խընդրում է մեզ յայտնել որ վարչութեան մէջ բացված է ստորագրութիւն ի Տէր Հանգուցեալ թագաւոր Կայսր Ալէքսանդր II-ի յիշատակին Մոսկվայի Կրեմլի մէջ հիմնվող արձանի համար։ Ստորագրվել կարելի է վարչութեան մէջ ամեն օր, առաւօտեան 9 ժամից մինչև 1 ժամ կէսօրից յետոյ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ ԵՒ ՀԱՑՈՑ ԽՆԴԻՐ

—

Կ. Պոլսից „Polit. Corresp.“ լրագրին գրում են հետևեալը։

Ռուս դիպլոմատիան, որ մի քանի ժամանակ լուռ էր մնում, կրկին սկսում է գործել։ Նախ և առաջ նա ձեռք է տալիս Զէրնոգորիայի խնդրին, այդ երկրի սահմանների վերաբերութեամբ։ Միւս պետութիւնների դեսպանները այդ խնդրի վերաբերութեամբ միացան ռուս դեսպանատան հետ։ Ռուսաստանը ղեկավարում է, ըստ երևոյթին, բոլգարական խնդիրը և բացի սորանից ցոյց է տալիս ձգտում յարուցանել և Թիւրքիայի Ֆինանսական խնդիրը, յայտնելով իր պահանջները զինուորական կօնտրիբուցիայի (վարձատրութեան) վրա, որ Թիւրքիան մինչև այժմ Ռուսաստանին չէ վճարել։

Վերջապէս նորերում հայոց պատրիարք Ներսէսը յայտնել է իր բարեկամներից շատերին, որ իր ստացած ամենաճիշդ տեղեկութիւններին համեմատ, Ռուսաստանը վճռել է ամենածանր կերպով ձեռք տալ հայոց խնդրին և ամենահեռանդոտ կերպով յանձն է առել համոզել միւս պետութիւններին վերջնական լուծում տալ այդ խընդրին։

—

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

—

Տունիսի արշաւանքի և Կայրուանի մինիստրութեան անկման պատճառով ընդհատված բարեկամական յարաբերութիւնները Ֆրանսիայի և Իտալիայի մէջ վերականգնված էին թվում Ֆրանսիական կառավարութեան խաղաղասէր յայտնութիւնների շնորհիւ։ Իտալական մինիստրութեան փոփոխութիւնը չը փոխեց Իտալիայի արտաքին քաղաքականութիւնը, որ այժմ էլ առաջվայ պէս խաղաղ բնաւորութիւն ունի։ Իտալացիների և Ֆրանսիացիների անապասելի կռիւը Մարսելի մէջ երկու պետութիւնների յարաբերութիւնները վտանգաւոր դարձրին։ Արիւնահեղ կռիւները այնքան շուտ չեն մոռացվում, որքան քաղաքական անբաւականութիւնները երկու պետութիւնների մէջ։ Մրցութեան և թշնամութեան զգացմունքները, որոնք արտայայտվում են փողոցային կռիւներով, աւելի մեծ նշանակութիւն ունեն, քան թէ պաշտօնական բանակռիւները Ֆրանսիական և իտալական պաշտօնական լրագիրների մէջ։ Մարսելի մէջ պատահած անկարգութիւնների շնորհիւ նոյնը կրկնվեցաւ և իտալական մի քանի քաղաքների մէջ, որոնց ազգաբնակութիւնը սկսեց վրէժ առնել Ֆրանսիացիներից Մարսելի կռիւների համար։ Փոխադարձ ատելութիւնը տարածված է երկու ազգութիւնների յայտնի մասերի մէջ։ Իտալացիները սկսում են յիշել քաղաքական հին հաշիւները, որոնց մոռացել են կառավարութիւնները, բայց որոնք մնացել են ժողովրդի յիշողութեան մէջ։ Իտալացիների կարծիքով, Ֆրանսիացիները պատճառ են դարձել իտալական ազգային դժբաղդութիւնների։ Մինչև անգամ Ֆրանսիայի արած ծառայութիւնները իտալական միութեան գործին և իտալացիների ազատվելուն աւստրիական լծից ժողովուրդը վերաբերում է Նապոլէօնի յափշտակող քաղաքականութեանը։ Իտալացի ազգասէրները մտաբերում են Ֆրանսիայի պահպանողական դերը Հռոմի և պապական կալուածների վերաբերութեամբ։ Նրանք յիշում են այն թշնամական և ծաղրելի ընդունելութիւնը, որ գտաւ Ֆրանսիական ազգային ժողովի մէջ իտալական ժողովրդական հերոս Գարիբալդին, որ կռուել էր գերմանացիների դէմ

ված էին և պահվում էին արքունի դիւաններում (Խոր. Ա. գլ. ժդ.) և այլն։ Զարմանալի է և միանգամայն անհասկանալի, ինչու Վաղարշակը մի կողմ թողնելով տեղական հաւաստի աղբիւրները, դիմում է ասօրի մարդու և հայոց պատմութիւնը պառում է Նինուէի դիւանում։

b) Պ. Էմինը հաղորդեց, որ Մար-Աբասը կարող չէր երթալ Նինուէ և այնտեղի դիւանից բերել հայոց պատմութիւնը—քանի որ ոչ միայն Վաղարշակի օրով, այլ Նրանից էլ 200 տարի առաջ այդ քաղաքը քանդված, աւերակ էր դարձած, մինչև հետքը անգամ չէր կարելի նշմարել։

c) Խորենացին ասում է, թէ «Վաղարշակ՝ ըստանալով Մար-Աբասի ձեռից հայոց հաւաստի պատմութիւնը և համարելով նրան իր գանձերից ամենաթանգագինը, զգուշութեամբ պահում է իր արքունիքում—նրա մի մասը արձանագրել տալով կոթողի վրա» (Խոր. Գր. Ա. գլ-թ)։ Սրա առիթով պ. Էմինը նկատեց. ինչպէս է, որ ոչ մի պատմիչ—թէ յոյն, թէ ասօրի և թէ մի այլ ազգի—ամենևին չեն յիշում այդպիսի մի նշանաւոր արձանագրութեան մասին, եթէ նա արդարև գոյութիւն ունէր, և այն էլ այնպիսի մի կենտրոնում, ինչպէս էր Մծբին մայրաքաղաքը։ Յետոյ—ինչպէս է պատահել, որ Մար-Աբասի այդ պատմութիւնը միայն Խորենացու ձեռքն է ընկել. մինչդեռ ոչ նրանից առաջ և ոչ նրանից յետոյ ոչ ոք չէ տեսել այդ գիրքը և չէ լսել նրա մասին։ Մինչև անգամ Ագաթանգեղոսը (Խորենացուց մօտ 100 տարի առաջ), որ իր պատմութիւնը գրեց Տրդատ թագաւորի հրամանով և որը՝ երևի թէ՝ իրաւունք կունենար քրքրելու արքունի դիւանները, Ագաթանգեղոսն էլ ամենևին չէ յիշում Մար-Աբասի մասին։ Հապա ո՞րտեղ էր այդ գիրքը մինչև Խորենացին, ո՞րտեղից է գտել նրան ինքն Խորենացին—այդ նա ամենևին չէ հաղորդում մեզ։

Այս և սրանց նման ուշադրութեան արժանի շատ փաստեր մէջ էր բերում պ. Էմինը, վերլուծելով այդ փաստերը և ցոյց տալով Խորենացու իր խօսքերին անդադար հակասութիւնները և կամ կասկածի և տարակուսանքի առիթ տուող հանգամանքներ—Նրա առաջին գրքի վերաբերութեամբ, որ պարունակում է իր մէջ հայոց հնագոյն պատմութիւնը։ Բայց՝ ինչպէս երևում է՝ ռուս ֆէլիետոնիստը բնաւ չէ հասկացել ոչ պ. Էմինի դիտաւորութիւնը և ոչ նրա բէֆերատը. նա կարծում է, որ հերքելով Մար-Աբասի գոյութիւնը, դրանով իբր թէ հետևաբար «հերքվում է և բոլոր հայոց պատմութիւնը։» Շատ սխալ կարծիք. կարող է չը լինել Մար-Աբասը, կարող է չը լինել նրա պատմութիւնը, բայց կարող չէ չը լինել հայոց հնագոյն պատմութիւնը, որովհետև այդ պատմութիւնը՝ ինչպէս ապացուցանում է պ. Էմինը—յօրինված է ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆԻց։ Գուցէ այդ խօսքը—«ժողովրդական վիպասանութիւն» ֆէլիետոնիստը չէ հասկացել և կամ՝ չէ ուզեցել հասկանալ, նկատելով, «թէ այդ պատասխանը չատ կարճ է և մի և նոյն ժամանակ բոլորովին մութ։»—Ճշմարիտ է, պ. Էմինը չը կարդաց այն ժողովում ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ մասին, բաւական համարելով միայն ցոյց տալ նրա վրա, իբրև առաջին աղբիւր հայոց հնագոյն պատմութեան. բայց դրա պատճառն էլ, ես կարծեմ, այն էր, որ գիտական պարոնի բէֆերատի նիւթը ուրիշ բան էր—այսինքն—Մար-Աբասի անհաւաստի և մտացածին լինելը. իսկ բուն ժողովրդական վիպասանութիւնը առանձին նիւթ է, որ՝ ինչպէս ինքն պ. Էմինը ասաց, կը կազմէ նրա բրոշիւրի երկրորդ մասը և բաւականին երկար լինելու պատճառով կարող չէր կարդացվել հնագիտական ընկերութեան այդ նիստում։ Ուրեմն գրքոյկը բաղկացած կը լինի երկու մասից. տաղնում՝ հերքվում է Մար-Աբասը իր պատմութիւնով, երկրորդում՝ ապացուցանվում է հայոց հնագոյն պատմութեան աղբիւրը—ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆը.—ֆէլիետոնիստին պէտք էր մի փոքր համբերութիւն ունենալ և այդ գրքոյկը կարդալուց յետոյ արդէն սրամտութիւններ անել. բայց եթէ նա այդքան անհամբեր էր, լաւ չէր հէնց այնտեղ՝ ժողովում՝ յայտնէր իր կարծիքը պ. Էմինին, հէնց այնտեղ բանակռիւ սկսէր բէֆերենտի հետ. գուցէ այն ժամանակ աւելորդ լինէր իր ֆէլիետոնը....

Առ այժմ այսքանը բաւական է պ. Էմինի բէֆերատի մասին. կը սպասենք նրա գրքոյկի լոյս տեսնելուն, երբ կարելի կը լինի՝ առանց այս և այն սրամտութիւնների, կամ անփաստ ու անհիմն դատողութիւնների—աւելի հաստատ փակտերի վրա հիմնել մեր կարծիքները, թող դրանք լինէին հակառակ կամ համաձայն պ. Էմինի կարծիքներին։

Վերջացնում եմ նամակս՝ հերքելով հայ լրագրութեան մէջ տարածված լուրը—իբր թէ այս ամառ լինելու չէ Թիֆլիսում V հնագիտական ժողովը. ժողովը՝ ինչպէս որ դեռ անցեալ տարի վճռած էր՝ սկսվելու է առաջիկայ սեպտեմբերի 8-ից և կը տևէ, երևի թէ, 2—3 շաբաթ. սրա մասին դեռ ապրիլին յայտնեց լրագիրներում Մոսկվայի հնագիտական ժողովի նախագահ կոմս Ուվարովը։

Ցանկալի էր, որ մեր ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ վերաբերեալ ժողովածուներ կազմող և հրատարակողները (պ. Նատասարդեաց և այլք) աշխատէին մինչև սեպտեմբեր լոյս ընծայել իրանց ժողովածուներից որքան հնար է. որպէս զի կարելի լիներ (ինչպէս մի քանիսը ուզում են) ներկայացնել այդ աշխատութիւնները հնագիտական ժողովին։ Առհասարակ՝ լաւ կը լինէր, որ հնագիտութեամբ, պատմութեամբ և ժողովրդակ. գրականութեամբ պարապող հայ անձինք հոգ տանէին իրանց աշխատութիւնների վրա և օրով առաջ պատրաստ էին իրանց անելիքը—եթէ ունեն ինչ անելիք։ Բայց ամօթ էլ կը լինէր, եթէ չունենան ինչ անելիք։

Գր. Խ.